

Middeleeuwen

Rudi Künzel, *Middeleeuwse mensen en hun verhalen. Essays van Rudi Künzel* (Verloren; Hilversum, 2022) 204 p., ill., €25,00 ISBN: 9789087048952

Het portret van een mediëvistische mentaliteit

Middeleeuwse mensen is een biografische synthese van de wetenschappelijke interesses van Rudi Künzel. Zijn interesses ontvouwen zich in de loop van veertien essays die verdeeld zijn over vijf thema's: spreken, vertellen en schrijven, middeleeuwse groepsstructuren, emoties, Ibn Khaldûn en Europese historici. De bundel belichaamt daarmee Künzels decennialange zoektocht naar een historische methode waarin hij zijn fascinatie voor middeleeuwse verhalen, mondeling overgedragen en opgeschreven, een rechtmatige plaats kan geven in de geschiedwetenschap. Tegelijkertijd vormt het daarmee een nostalgisch eerbetoon aan een historiografische traditie die niet meer is.

Künzels essays laten allereerst het werk van een bevlogen historicus zien die zich niet laat weerhouden door de spelregels en conventies van het vak. Als hij in zijn onderzoek naar de op dat moment nog prille emotiegeschiedenis op beperkingen van de psychoanalytische methode stuit, concludeert hij in het essay 'Historisch onderzoek naar emoties' dat 'de moraal van dit verhaal lijkt te zijn dat je per onderzoek op zoek moet gaan naar de theoretische instrumenten die voor dat onderzoek geschikt zijn.' (p. 117) In de Noord-Afrikaanse historicus, socioloog en filosoof Ibn Khaldûn (1332-1406) lijkt Künzel dan ook een zielsverwant te hebben gevonden. Zo spreekt hij in 'Tijd in de historische sociologie van Ibn Khaldûn' van Khaldûns 'door en door historische mensbeeld' omdat hij zich bewust toonde van de veranderlijkheid van de mens naar aanleiding van politieke, sociale en culturele ontwikkelingen

(p. 139). Deze vroege antropologische visie uit 1377, die Künzel contrasteert met Vico die pas in 1735 iets vergelijkbaars schreef, past naadloos in zijn eigen historisch-antropologische straatje.

Künzels onmiskenbare belangstelling voor de tegenstelling tussen de oraliteit en geletterdheid van de middeleeuwen, alsmede de gelaagdheid van de middeleeuwse samenleving, laat zich duidelijk herkennen in het zwaartepunt van *Middeleeuwse mensen*. De tegenstelling is niet alleen het onderwerp van de eerste twee delen van het boek (met in totaal zes essays). Sterker nog, het boek zelf is een ode aan het gesproken woord. Het grootste deel van Künzels essays is geworteld in de oraliteit: het zijn congres, college- en workshopbijdragen die oorspronkelijk mondeling zijn gepresenteerd en nu in essayvorm zijn uitgegeven. Daarmee zet hij zijn argument voor het verzamelen van Nederlandse volksverhalen kracht bij: 'het argument dat er op deze manier veel behouden is dat anders onherroepelijk verloren zou zijn gegaan moet mijns inziens zwaarder wegen.' (p. 54)

Met behulp van de gereedschappen van de Franse mentaliteitsgeschiedenis tracht Künzel de orale geschiedenis van de middeleeuwen te bestuderen door de lens van de verschriftelijking. In lijn met de Franse Annales-historici van de jaren zeventig probeert Künzel uitspraken te doen over bijvoorbeeld de cultuur van boeren en hun interacties met geletterdheid van de middeleeuwen tot het heden ('Boeren aan het woord'). Daarbij toont hij zich aanhanger van methoden als de microgeschiedenis die

gepopulariseerd zijn door grote namen als Le Roy Ladurie en Ginzburg. Zo stelt Künzel dat vervolgonderzoek naar de geschiedenis van boeren zich moet richten op ‘de participatie van boeren in één lokale afdeling van een bepaalde politieke partij, één boerenleenbank of één toneelvereniging.’ (p. 59)

Künzels onbetwiste aantrekkingskracht tot de Franse Annales-school kent echter ook een schaduwzijde: het is geen afspiegeling van de actuele stand van het onderzoek. Hoewel hij Le Goffs contrast tussen *culture savante* en *culture populaire* nuanceert door te stellen dat de cultuur van de geestelijkheid niet uitsluitend schriftelijk was (p. 184), is het werk van Künzel sterk verweven met het Marxistische Annales-gedachtegoed dat er in de middeleeuwen een tegenstelling bestond tussen de geletterde elite (gedomineerd door de hegemonie van de kerk) en een ongeletterd volksgeloof dat daartegen in opstand kwam. Dit wordt gelijk duidelijk in het voorwoord, waarin hij een oorkonde uit 996 bespreekt: ‘Het geschreven getuigenis maakte deel uit van de ‘verschriftelijkte’ cultuur van de geestelijken, de tak en de kluit waren zichtbare tekenen die hoorden tot de orale cultuur waarin leken als Frethebold leefden.’ (p. 7)

Historici hebben veel kritiek geleverd op de Marxistische tegenstelling tussen kerkelijk geloof en volksgeloof van de Annales-school. Ook hebben Angelsaksische historici zoals Brian Stock in *The Implications of Literacy* (1983) de tegenstelling tussen oraliteit en geletterdheid geproblematiseerd. Zoals uit dergelijk onderzoek naar middeleeuwse communicatie is gebleken, konden ook ongeletterden kennismaken van het geschreven woord en moeten we rekening

houden met begrippen als ‘auraliteit’ (dat wat men hoort). Ten slotte is het maar de vraag in hoeverre we de rituele *performance* van de tak en kluit kunnen zien als een ‘mondeling’ iets, aangezien dit ook objecten zijn die sinds de *material turn* in de jaren negentig bestaansrecht hebben als het onderwerp van historische studie.

Desalniettemin is *Middeleeuwse mensen* een waardevolle bijdrage aan de Nederlandstalige geschiedschrijving. Künzel geeft zich rekenschap van zijn overtuigingen, tekortkomingen en methoden waardoor het werk, dat decennia aan Nederlandse mediëvistiek bundelt, een inspirerende bron vormt voor toekomstig historiografisch onderzoek. Anderzijds voert nostalgie de boventoon. *Middeleeuwse mensen* is de belichaming van een tanende manier van geschiedbeoefening gedreven door nieuwsgierigheid en gekenmerkt door meertaligheid. Naast het feit dat het werk van Künzel in het Nederlands is verschenen, is het een eerbetoon aan de tijd dat er nog volop studies in het Duits, Engels, Frans en Nederlands werden samengebracht. Ook is het werk het product van een tijd waarin de maatschappelijke onderzoekagenda op een lager pitje stond. Juist op dit vlak vormen verschillende bijdragen een reactie tegen wat Künzel ziet als een dreiging van het neoliberale universiteitsmodel, zoals het essay ‘Ibn Khaldûn in het Maagdenhuis’ dat oorspronkelijk een bijdrage was aan de bezetting van het Maagdenhuis in 2015. In een tijd van *publish or perish* en prestatiebeurzen voor jonge onderzoekers biedt *Middeleeuwse mensen* een nuchter en bovenal nostalgisch tegenwicht van hoe het ook anders kan.

Theo B. Lap, Rijksuniversiteit Groningen